

УДК 911.3**DOI: 10.18524/2303-9914.2022.1(40).257537****О. Г. Топчієв**, доктор. геогр. наук, проф.**В. А. Сич**, доктор геогр. наук, доц.**В. В. Яворська**, доктор. геогр. наук, проф.**К. В. Коломієць**, канд. геогр. наук, доц.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

кафедра економічної та соціальної географії і туризму

вул. Дворянська 2, м. Одеса, 65082

sych@onu.edu.ua, yavorskaya@onu.edu.ua, kolomiyets@onu.edu.ua

ПРИНЦИПИ І МЕТОДИ КВАЛІМЕТРИЧНОЇ ОЦІНКИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

В статті представлено методологічне розроблення кваліметричної оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу (РТП) як нового напрямку оцінки умов і ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності (РТД). Стрижневою проблемою кваліметричного оцінювання РТП лишається кількісне представлення якісних різнопредметних і різноіменованих характеристик. Новина дослідження полягає в обґрунтуванні методологічних принципів кваліметричного оцінювання РТП та розробленні загальної методичної схеми такого підходу. Наявні приклади використання методів кваліметрії у рекреаційній географії та туризмознавстві засвідчують актуальність розроблення такого напрямку і разом з тим ще лишаються фрагментарними та переважно вербальними і неформалізованими розробками.

Ключові слова: кваліметрична оцінка, кваліметричні шкали, рекреаційно-туристичний потенціал, рекреаційне середовище, рекреаційні кластери.

ВСТУП

Кількісна оцінка якісних характеристик лишається вузьким місцем у розробках і пошуках рекреаційної географії і туризмології. Бальна оцінка рекреаційно-туристичних ресурсів у наш час набула значного поширення. Її використовують для «приведення» та «нормування» натуральних показників, а також для показників, що не мають натурального виразу і представлені різноманітними вербальними (описовими) та якісними характеристиками. Головна методологічна проблема такого підходу полягає в тому, що бальні оцінки не мають метричних відношень і не дають (не можуть давати взагалі) кількісних розрахункових показників. Бальні шкали порівнюють різні ресурси за відношеннями «менше-більше» і забезпечують лише їх відносне (рейтингове) впорядкування. На даний час більшість дослідників розробляють інтегральні оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу за бонітувальними шкалами (шкали бонітету рекреаційних ресурсів), які можуть давати якісну (краще-гірше) чи напівкількісну (порядкову, рейтингову) оцінку ресурсам. У ресурсознавстві поширені 100-бальні шкали бонітету ресурсів, які мають кількісний вимір

відповідних ознак. Проте слід пам'ятати, що такі оцінки можливі лише для ресурсів, які вже мають натуральні кількісні показники. Більшість ресурсних характеристик натуральних кількісних показників не мають і не можуть бути переведені у 100-бальні шкали. Саме тому у рекреаційній географії поширені вкрай спрощені і схематичні 3-, 5-, 10-бальні шкали, які представляють лише порядковий (ранжований, рейтинговий) розподіл ресурсних ознак за відношенням «менше-більше». Поширена практика бальної оцінки та шкалування не коректна, оскільки бали реальних кількісних відношень не мають.

Властивості, що характеризують рекреаційно-туристичний потенціал (РТП), поділяють на якісні та кількісні. Якісні ознаки позбавлені кількісних вимірів і потребують метризації у будь-якій формі. Кількісні характеристики РТП можуть мати різну предметну сутність і природу, бути різноіменованими та різномасштабними. Для співставлення необхідне приведення їх до одного масштабу методами статистичного нормування та стандартизації. Загальною методологічною вимогою є потреба математико-статистичного оброблення сукупностей властивостей і характеристик РТП та розроблення відповідних методичних засобів. І хоча **кваліметрія** – міждисциплінарна предметна область, орієнтована на розроблення методів кількісного представлення якісних властивостей і характеристик, започаткована ще у середині минулого століття, у рекреаційній географії та туризмології використання кваліметричних методів оцінки РТП тільки розпочато.

Кількісне оцінювання якості або інтегральної якості – процес, на виході якого отримуємо в комплексній, кількісній формі кваліметричну інформацію про якість (або інтегральну якість) об'єкта з урахуванням не окремих, а одночасно всіх його властивостей. На сьогоднішній день існує потреба впровадження в дослідження РТП та РТД сучасних методів кваліметрії, які і є тією ланкою, що допомагає дослідникам перейти від традиційних підходів до оцінки потенціалу вербальними, різноіменованими, різнорівневими характеристиками і показниками до стандартизованих метричних показників об'єктів і явищ дуже різної і мало співставної природи.

Методологічним і практичним питанням застосуванням кваліметричних методів присвячено чимало праць, серед яких роботи Г. Г. Азгальдова (Azgaldov, Kostin, & Alvaro, 2015), В. Р. Куця, П. Г. Столярчука та В. М. Друзюка (Куць, Столярчук, & Друзюк, 2012), Науменка (Самохвалов, & Науменко, 2007), В. Т. Циби (Циба, 1997) та ін., орієнтовані на оцінювання якості продукції різних галузей виробництва. Практиці застосування кваліметричних підходів у соціальному управлінні присвячена робота українських науковців Г. А. Дмитренка, О. Л. Ануфрієва, Т. І. Бурлаєнко, В. В. Медвідя (Дмитренко, Ануфрієва, Бурлаєнко, & Медвідь, 2016). Кваліметричні підходи набули поширення у педагогіці (Григораш, 2014; Пузіков, 2014). Відомі приклади використання кваліметричних методів для оцінювання якості туристичних послуг, притягальності регіонального турпродукту, імідж туристичної дестинації (Сергеєва, 2013; Джерелюк, 2021; Івченко та ін.,

2008; Мельниченко, 2012; Basarangil, 2021; 13. Krešić, & Prebežac, 2011; Гудзь, 2008; Остапенко, 2006). Щодо оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу можна зауважити, що у вітчизняному туризмознавстві започатковане розроблення методологічних підходів з використанням елементів кваліметрії. Підкреслимо, що у всіх наведених прикладах кваліметричні методи представлені епізодично і фрагментарно, розглядають принципи і методи структурування та рубрикації умов і ресурсів для окремих видів і форм РТД. Автори переконливо представляють актуальність такого напрямку, але не розглядають його методологічних принципів та загальних методичних схем. Серед таких розробок лише одна (А. Н. Дунець та ін., 2011) орієнтована на визначення інтегральної оцінки РТП (Дунець, Крупочкин, & Тельцова, 2011).

Метою нашого дослідження є спроба теоретичного узагальнення таких пошукових розробок, обґрунтування методологічних принципів кваліметричного оцінювання умов і ресурсів РТД як нового наукового напрямку вітчизняної рекреаційної географії та туризмознавства, розроблення загальної методичної схеми кваліметричного оцінювання РТП. На відміну від наявних розробок оцінки окремих ресурсних компонентів та функціональних складових РТД загальна методична схема орієнтована на комплексні та інтегральні оцінки РТП як цілісного й системного формування умов і ресурсів РТД. Ще одна її методологічна особливість: така схема охоплює поєднане використання для оцінювання РТП всіх основних кваліметричних шкал – номінальних (шкали найменувань), рангових (шкали порядку), інтервальних (шкали різниць), шкал відношень (відстаней).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

У розробленні загальної методичної схеми оцінювання РТП потребує подальшого розвитку і поглиблення її концептуально-понятійний апарат. Йдеться зокрема, про об'єкти такої оцінки. У наявних розробках і посібниках РТП розглядають як сукупність умов і ресурсів РТД. За прикладом туризмознавства, де подібну «сукупність» термінували **туристичними дестинаціями**, стає необхідним відповідне позначення фаховими термінами умов і ресурсів РТД в цілому, з поєднаним розглядом рекреаційної та туристичної діяльності. У наших розробках (Топчієв, Коломієць, Сич, & Яворська, 2020; Топчієв, Сич, & Яворська, 2020а; Топчієв, Сич, & Яворська, 2020б) такими є поняття рекреаційних середовищ та рекреаційних кластерів: об'єктами оцінки РТП, за пропонованою термінологією, є не традиційні «сукупності умов і ресурсів», а **рекреаційні середовища та рекреаційні кластери**.

Змістовно **географічне середовище** складне й багатоаспектне поняття. Воно зберігає й наслідує багатоконпонентний склад фундаментальних понять – географічного середовища і довкілля і акцентує їх предметну й системну цілісність. Рекреаційне середовище являє собою базове поняття для горизонтальної систематики РТД, для оцінювання РТП територіальних таксонів та одиниць (Топчієв, Сич, & Яворська, 2020а): наприклад, рекреаційне середовище Ізмаїла, рекре-

аційне середовище курорту Трускавець, рекреаційне середовище Тендрівської коси, рекреаційне середовище Херсонської області і т. д.

Рекреаційні кластери, за нашим підходом, являють собою одиниці систематики РТД по-вертикалі. Поняття рекреаційний кластер – базова одиниця для різноманітних галузевих та функціональних систематик РТД. Предметно рекреаційний кластер – це типова (характерна) сукупність видів і форм РТД та умов, що забезпечують їх функціонування (Топчієв, Сич, & Яворська, 2020б). Узагальнено, рекреаційний кластер – це стійка комбінація одиниць функціональної систематики РТД, а також складових компонентно-ресурсних класифікацій. Рекреаційні кластери як одиниці систематики не мають безпосередньої прив'язки до територіальних таксонів, оскільки являють собою типові комбінації видів РТД, з одного боку, та умов і ресурсів їх функціонування – з другого. Зрозуміло, що у програмах досліджень такі комбінації надалі співвідносять і співставляють з об'єктами і територіальними таксонами РТД.

Головним етапом кваліметричної оцінки РТП є його представлення у вигляді «піраміди» – інтегрованої ієрархічної сукупності умов і ресурсів відпочинку та оздоровлення населення, яку називають «деревом цілей». У наших розробках таку формалізацію РТП позначено фаховим терміном **граф рекреаційно-туристичного потенціалу – граф РТП** (рис. 1) (Топчієв, Яворська, Сич, & Коломієць, 2022). Загальну оцінку РТП – мету дослідження, формують його компонентні складові – умови і ресурси рекреації та туризму, які мають ієрархічну багаторівневу організацію: нижній рівень складають найбільш прості характеристики і властивості – його називають вихідним або базовим; властивості всіх наступних рівнів являють собою поєднання (комплекси) характеристик і показників підстилаючих рівнів.

Методичні норми і правила побудови графа РТП наступні:

- = визначення та трактування властивостей, що формують РТП, повинні бути чіткими, однозначними та конструктивними;
- = граф РТП повинен охоплювати всі наявні складові, що його формують і визначають особливості його використання;
- = властивості, що складають окрему групу властивостей, не можуть бути альтернативними; вони взаємопов'язані і використовуються одночасно;
- = для будь-якої групи властивостей встановлюється одна загальна ознака поділу;
- = формування властивостей повинне бути функціональним, орієнтованим на їх переважне використання для відпочинку та оздоровлення населення;
- = граф РТП повинен враховувати рівні соціальної ієрархії у використанні умов і ресурсів відпочинку та оздоровлення населення: для індивідуального використання перелік властивостей повинен бути меншим, ніж для групового, а характеристики групового споживання умов і ресурсів РТП повинні кількісно поступатись їх громадському використанню;

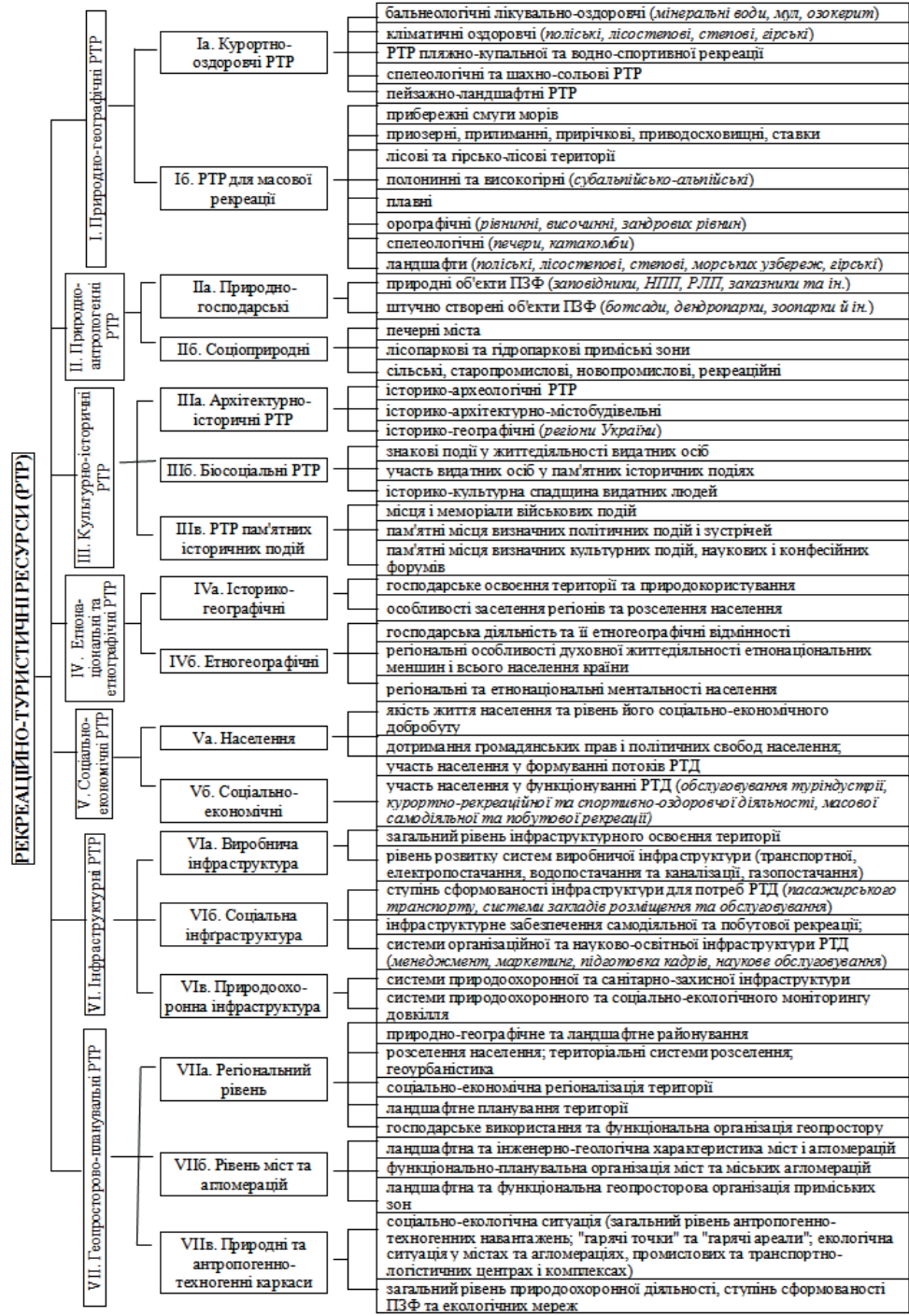

Рис. 1. Граф рекреаційно-туристичного потенціалу (розроблено авторами)

= з кількох властивостей (ознак) РТП перевагу щодо структурування потенціалу надають властивості, що містить меншу кількість градацій;

= граф РТП повинен мати достатню кількість ієрархічних рівнів, щоб повною мірою характеризувати процеси його використання від індивідуального і групового до громадського споживання;

= кількість ієрархічних рівнів, що характеризують якості РТП слід вважати достатньою, якщо у всіх групах у нижній частині графа залишаються лише прості властивості, що не підлягають подальшій деталізації.

Приклад структурування потенціалу території для різновиду РТД представила в своїй роботі О. А. Остапенко (Остапенко, 2006). Розроблена нею схема дерева властивостей (за нашим терміном – граф РТП) для екологічного туризму (рис. 2) складена п'ятьма ієрархічними рівнями: елементарні властивості формують базовий рівень, послідовно узагальнюються до інтегральних властивостей (ІІІ рівень), показників (ІІ рівень) та інтегральних показників (І рівень); 0-рівень представляє загальну оцінку придатності території для екологічного туризму.

Наведений граф РТП за формалізованими характеристиками строго детермінований: зв'язки між його властивостями позначені лише для суміжних ієрархічних рівнів. Граф має розгорнуту структуру, оскільки кожен його елемент пов'язаний лише з однією властивістю більш високого рівня. Як це і прийнято у кваліметричному структуруванні, представлені лише вертикальні зв'язки, що формують РТП. І у цьому випадку можна говорити про дещо обмежений перелік властивостей і показників, про численні напрями і аспекти, за якими РТП можна розширювати і поглиблювати. Проте ми розглядаємо цю розробку перш за все у контексті застосування кваліметричних методів оцінювання РТП.

Практичне використання загальної ієрархічної системи оцінки РТП – справа майбутнього. Її методологічна та методична розробка лише розпочата. Потрібні інтенсивні наукові пошуки принципів і методів оцінки умов і ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності (РТД), що мають величезну номенклатуру різноманітних характеристик і показників, а також багаторівневі потреби і запити суспільства на послуги відпочинку та оздоровлення. Стає очевидною потреба формування відповідних баз даних та географічних інформаційних систем різних рівнів – національного, регіонального, локального, які б поєднували ресурсні характеристики благ з видами і формами РТД. У конкретних розробках рекреаційно-туристичну діяльність розглядають фрагментарно за окремими її об'єктами та територіальними таксонами, за різними рівнями організації життєдіяльності населення. І методологічне обґрунтування таких досліджень звичайно двох- чи трьохрівневе. Цільові настанови географічного дослідження РТП за цим підходом доволі прості: показати, як властивості нижчого чи нижчих рівнів формують якості РТП на відносно вищих рівнях. Ще один поширений напрям практичних розробок РТП – дослідження рекреаційних кластерів. В цьому разі методологічне обґрунтування таких розробок не потребує безпосереднього використання повної чи розгорнутої схеми оцінки РТП.

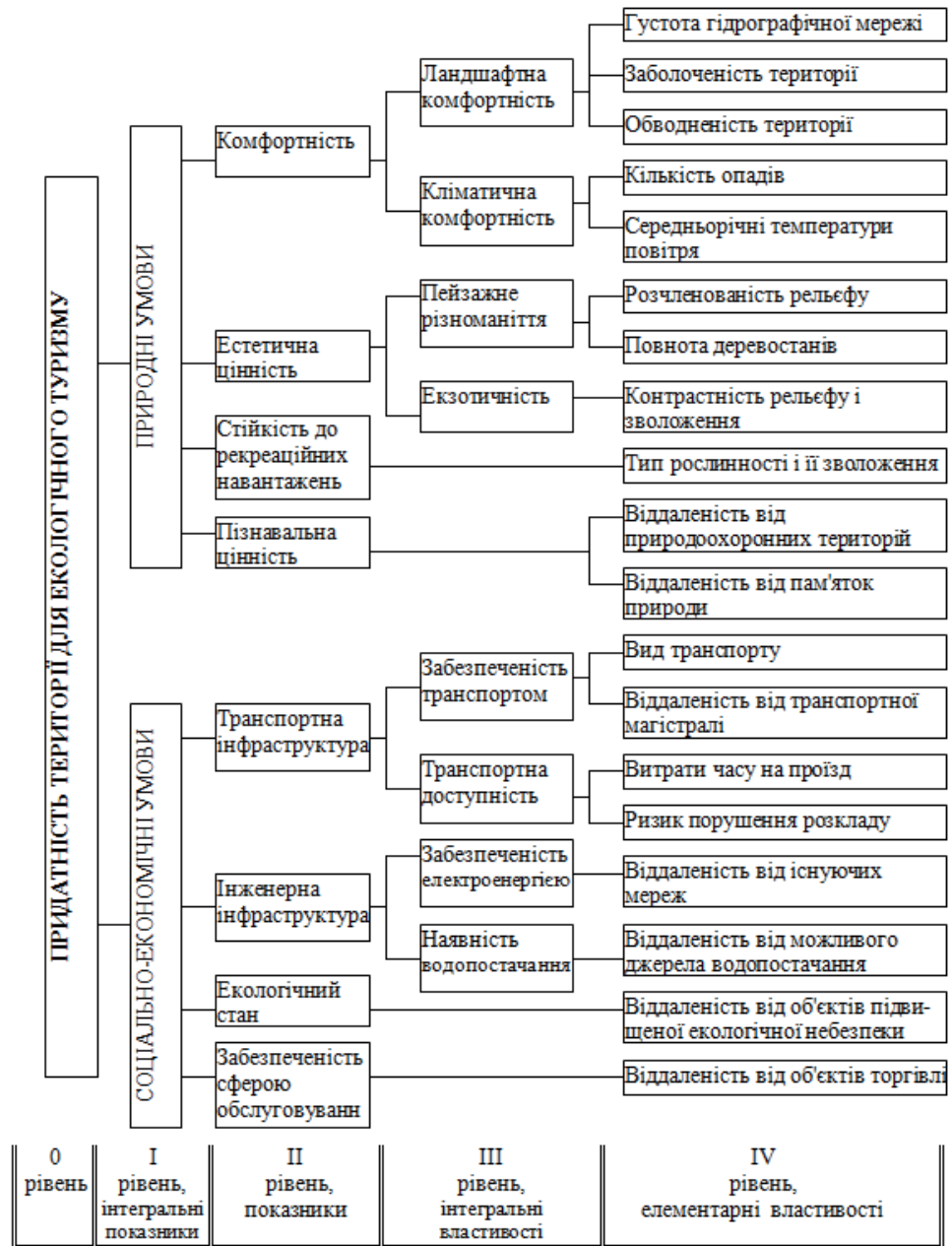

Рис. 2. Дерево властивостей, що характеризує придатність території для екологічного туризму (Остапенко, 2006)

Визначальним і наскрізним методологічним принципом кваліметрії є розроблення **кваліметричних шкал**. Відповідно до даного принципу цей етап називають **шкалуванням**. Базові кваліметричні шкали були розроблені у середині минулого століття тогочасними соціологами і психологами. Фундаментальною основою шкалування стали рангові (порядкові) шкали Лікерта-Харрінгтона, які обґрунтували реальні переходи від якісних, суто об'єктивних оцінок до показників, що мають числову форму і відповідне статистичне обґрунтування.

У 1930-х роках була представлена порядкова **шкала Лікерта (Лайкерта)**, за якою споживач визначав своє відношення до певної якості товару чи послуги за п'ятьма інтервалами – від «повністю не задоволений» до «повністю задоволений» (Carifio, Perla, 2007). Так були започатковані **порядкові шкали експертної оцінки якості**, які впорядковувались за відношенням «краще-гірше» або «більше-менше». Відповідні оцінки називають рангами – **шкали рангів**.

У 1960-х роках була розроблена **шкала Харрінгтона**, яку автор назвав «функцією бажаності» (Harrington, 1965). Шкала Харрінгтона переводить якісні оцінки споживачів у кількісні показники за інтервалами «бажаності» – градаціями переваг попиту. Відповідність між ними встановлена статистичною обробкою великих масивів експертних оцінок, а відтак має високу валідність – репрезентативність. Числові інтервали **функції бажаності** наступні: дуже висока (надвисока) – 1,0–0,81; висока – 0,8–0,64; середня – 0,63–0,38; низька – 0,37–0,21; дуже низька – 0,2–0,0. Шкала бажаності трансформує суб'єктивні якісні оцінки опитуваних респондентів у кількісний вираз в інтервалі від 0 до 1. Зрозуміло, масштаб кількісних оцінок можна міняти і переводити їх у бали. Графік функції бажаності має S-подібну форму і являє собою поширену у математичній статистиці логістичну криву: нижній та верхній інтервали якості мають малі показники попиту, а середні – найбільші.

Обидві шкали – і Лікерта, і Харрінгтона, називають «психофізичними» чи «психометричними», оскільки вони поєднують градації суб'єктивних оцінок якості з кількісними показниками бажаності. Стандартну шкалу Харрінгтона масово використовують у кваліметричних оцінках якості саме тому, що вона встановлює відповідність між впорядкованим розподілом якості, з одного боку, та статистично визначеними кількісними показниками попиту споживачів на такий розподіл – з другого. Іншими словами, шкала Харрінгтона поєднує якісні характеристики властивостей з ймовірними кількісними оцінками попиту на них, і це посилює об'єктивність кваліметричних розробок.

Наскрізною методологічною проблемою оцінки РТП є поєднане використання якісних і кількісних характеристик умов і ресурсів РТД. Якісні властивості мають різну фізичну природу, часто бувають неспівставними і різноіменованими. Практично у всіх випадках для співставлення та інтегрування властивостей РТП їх необхідно приводити до одного масштабу, стандартизувати методами статистичного нормування. У кваліметричних оцінках РТП статистичну стандартизацію здійснюють за допомогою кваліметричного шкалювання. Найбільш

придатними для такого оброблення є шкали номінаційні (найменувань), порядків (рангів), інтервалів та відношень. Поширене також і використання так званих абсолютних шкал.

Коротко розглянемо використання різних кваліметричних шкал для оцінки РТП. Найбільш загальним методичним підходом є групова експертна оцінка умов і ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності. Група експертів (m -членів) за спеціальними програмами і методиками визначає можливі значення властивостей (n -властивостей), що формують загальну якість РТП. Надалі вихідну матрицю показників ($m \times n$) обробляють відповідними методами математичної статистики і одержують кількісні оцінки вихідних якісних характеристик.

Найбільш простим є метод експертного впорядкування властивостей за відношеннями «більше-менше» чи «краще-гірше». Це **метод ранжування ознак** або просто **метод рангів**. Ранжування надає відносні оцінки переваг одних властивостей над іншими, визначає порядок їх зростання чи убуття. Разом з тим воно позбавлене будь-яких кількісних оцінок властивостей і не допускає їх математико-статистичного опрацювання. Валідність (достовірність) ранжування перевіряють за допомогою статистичних критеріїв узгодженості оцінок різних експертів.

Користуються також **методами прямих експертних оцінок** властивостей, що формують загальну якість. Експерти звичайно користуються бальними шкалами (5-, 7-, 10 балів, іноді 100 балів). **Бальні шкали** являють собою різновид шкал порядку, де якість поділена контрольними точками – балами на інтервали. Це найбільш прості міри ваги властивостей РТП, що не мають масштабу та одиниць оцінювання і не підлягають будь-якій статистичній обробці. І у цьому разі користуються показниками статистичної узгодженості оцінок різних експертів. Встановлені бальні оцінки властивостей, як і за методами рангів, не припускають подальшої математико-статистичної обробки і лишаються неопераціональними.

Велика група експертних методів орієнтована на попарний аналіз властивостей за вихідною матрицею експертних оцінок ($m \times n$). У різних дослідників ці методи мають різні назви: **методи попарного зіставлення; методи оцінки переваг; методи оцінки вагомості властивостей (чи факторів)** (Basarangi, 2021; Saaty, 2008; Costanza, & Daly, 1992) та ін. Істотним обмеженням таких оцінок є необхідність їх нормування (стандартизації) в інтервалі від 0 до 1. Щоправда, можна змінювати числовий масштаб такого інтервалу за 10- чи 100-бальною шкалою за умови, що змістовні характеристики властивостей допускають таке шкалювання. Відносні оцінки коефіцієнтів вагомості мають обов'язковий контроль: сума таких оцінок завжди дорівнює одиниці, а у бальних шкалах – 10 чи 100 балів, відповідно.

Як і попередні методичні розробки, **методи переваг** спираються на суб'єктивні оцінки експертів. До того ж експертному оцінюванню підлягають не лише окремі властивості, а і певні сукупності (комплекси) таких властивостей і характеристик. Зрозуміло, що і вибір властивостей лишається суб'єктивним. І за цим напрямом

певну об'єктивність експертним оцінкам забезпечує традиційне використання психофізичних шкал Харрінгтона, які співставляють суб'єктивні показники з достатньо обґрунтованими кількісними інтервалами оцінок, що спираються на узагальнену думку споживачів.

Шкали інтервалів поділяють властивості на інтервали, на відрізки, для яких встановлені впорядковані кількісні характеристики. Властивості оцінюють за різницею інтервальних показників, і такі оцінки вже підлягають операціям додавання та віднімання. Інші операції статистичної обробки не можуть застосовуватися. Інтервальні шкали, як і шкали переваг, позбавлені точки відліку – нульової оцінки, що також обмежує їх статистичне оброблення. Шкали інтервалів дозволяють кількісно вимірювати різниці (інтервали) між ознаками і відповідно порівнювати і метризувати їх. Разом з тим операційні можливості інтервальних кваліметричних шкал обмежені.

Шкали відношень допускають всі види математико-статистичного оброблення і є найбільш операціональними. Вони мають одиниці вимірів і нуль шкали – точку відліку. Завдання дослідників полягає у виборі такої комбінації кваліметричних шкал, яка забезпечувала б переведення кількісних властивостей і характеристик РТП у кількісні показники з відповідною надійністю та мінімальними витратами зусиль.

Вітчизняні науковці розробляють новий напрям експертного оцінювання властивостей (факторів), який названо **факторно-критеріальною кваліметриєю** (Дмитренко та ін., 2016; Григораш, 2014; Пузіков, 2014). За цим підходом експертні оцінки факторів (властивостей) розробляють за матрицею попарного порівняння факторів, яке проводять за 10-бальною шкалою. Надалі визначають оцінки вагомості факторів (властивостей) кожним експертом і встановлюють коефіцієнти вагомості, що являють собою кількісні оцінки якостей. Методика надає можливості визначити для кожного фактору (окремої властивості) критерії її оцінки і розробити показники відповідних кількісних оцінок. Зауважимо, що у такій методичній схемі використовують повний набір основних кваліметричних шкал – номінальні (найменувань), порядку (рангу), інтервальні шкали та шкали відношень. Останній тип оцінних шкал є вже цілком метризованим і допускає весь арсенал математико-статистичних методів і прийомів його опрацювання.

Однією з основних настанов нашої роботи є розроблення загальної методичної схеми оцінювання РТП з використанням кваліметричних оцінок. Потреба у такій схемі пояснюється якісним переходом від традиційних і занадто простих методів бальної оцінки умов і ресурсів РТД до більш сучасних, статистично обґрунтованих і формалізованих напрямів кваліметричної оцінки РТП.

Загальна методична схема оцінювання РТП на засадах поєднаного використання всіх основних шкал – ідентифікаційних, порядкових, інтервальних, відстаней, а також з використанням експертних та соціальних (опитувальних) методів оцінки рекреаційних умов і ресурсів включає вісім основних етапів і представляє наступну послідовність дій та операцій.

На першому етапі встановлюють цільові настанови дослідження та його методологічний і методичний апарат.

На другому етапі впорядковують інформаційну базу дослідження: наявну звітно-статистичну інформацію, фондові матеріали наявних обстежень РТД, матеріали галузевих і регіональних геоінформаційних систем (ГІС), що мають відношення до РТД, наявні літературні та картографічні джерела.

Третій етап досліджень – розроблення формалізованого представлення графа РТП у вигляді багаторівневої структури, на якій позначені зв'язки і відношення властивостей і ознак, що послідовно формують загальні якісні характеристики РТП.

Завдання четвертого етапу – розроблення кваліметричних шкал оцінки компонентів і складових РТП: номінаційних (за ознакою приналежності), порядкових (за відношенням «більше-менше»), інтервальних (за дистанційованим відношенням «більше-менше»); за шкалою відношень (що допускає всі види операцій).

П'ятий етап – приведення оцінки різних шкал до одного масштабу методами стандартизації показників різної якості та іменованості. Цільова настанова цього етапу – експертна оцінка якісних показників і характеристик, що не мають кількісних мір. Експертні оцінки потребують розроблення відповідних методик для різних груп показників. У багатьох випадках така експертиза може бути послідовно-багаторівневою, мовою математики – «ітераційною».

Шостий етап – «зважування» відносної значущості (ролі) різних характеристик і показників за їх участю у формуванні загального РТП: 1) методами експертної оцінки ваг показників; 2) методами масових анкетувань (соціологічних опитувань); 3) статистичними оцінками атрактивності окремих характеристик і об'єктів РТД. Даний етап орієнтований на розроблення «абсолютних оцінок» атрактивності рекреаційно-туристичних об'єктів та їх головних характеристик. Притягальність (атрактивність, популярність) об'єктів РТД звичайно оцінюють за потоками туристів і рекреантів. В разі методичних труднощів такого обліку користуються методами соціологічних опитувань та анкетувань, які набувають поширення.

Сьомий етап – обґрунтування загальної методичної схеми одержання інтегрованих оцінок рекреаційних благ на засадах поєднаного використання всіх наявних кваліметричних шкал, методів їх нормування та стандартизації, зважування експертних оцінок, анкетувань та соціальних опитувань. На даний час провідну роль у визначенні таких оцінок відіграють експертні підходи.

Восьмий етап – верифікація одержаних оцінок рекреаційно-туристичних потенціалів методами експертних оцінок та соціальних анкетувань.

ВИСНОВКИ

У сучасних розробках оцінювання РТП потрібно використовувати фахову термінологію для позначення об'єктів оцінювання. Якщо об'єкти мають чітку визначеність – політико-адміністративну, історико-географічну, адміністративно-

територіальну, природно-географічну, соціально-економічну, то оцінюванню підлягає рекреаційне середовище таких об'єктів. У випадках, коли оцінюють умови і ресурси рекреаційної діяльності для характерних і типових поєднань видів і форм РТД, об'єкти оцінки термінують як рекреаційні кластери. Необхідно розробляти типові методичні схеми – стандарти оцінювання географічних середовищ різних видів і просторових масштабів, а також типових рекреаційних кластерів, які представляють найбільш поширені комбінації різновидів РТД та умов і ресурсів, що забезпечують їх функціонування.

Потребує подальшого розроблення системно-структурна формалізація РТПП як багаторівневої організації властивостей і ознак, що формують цілісні та інтегральні оцінки потенціалу. Це достатньо складне і ємне дослідження, що змістовно і формалізовано представляє системну взаємодію всіх складових РТПП, які послідовно і багаторівнево формують інтегральні оцінки потенціалу.

Новим напрямом оцінки умов і ресурсів РТД є міждисциплінарна предметна область кваліметрії. Кваліметричні методи дають можливості перейти від традиційних і доволі спрощених бальних оцінок умов і ресурсів РТПП, до їх більш обґрунтованих, статистично формалізованих і співставлених з реальними характеристиками соціального попиту на різні види і форми РТД, методичних підходів і прийомів.

Розроблена загальна методична схема оцінювання рекреаційно-туристичного потенціалу на засадах поєданого використання сукупності кваліметричних шкал та експертної оцінки якісних показників і характеристик, що не мають кількісного виразу. Кваліметричні шкали дають можливість якісно і напівкількісно врядувати і ранжувати ресурсні характеристики і показники, а їх оцінювання соціальними методами – експертна оцінка, анкетування та спеціалізовані обслідування, наближує рекреаційно-туристичний потенціал до кількісного виразу.

Загальна методична схема оцінювання РТПП забезпечує інтегральне зіставлення всіх складових рекреаційних середовищ без скорочення якісного і кількісного різноманіття останніх. Її методологічною особливістю є використання принципів і методів кваліметричного аналізу умов і ресурсів РТД.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

- Григораш В.В. Кваліметричний підхід до експертного оцінювання навчально-виховного процесу // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2014. № 34 (87). С. 140–146
- Гудзь М.В. Аналіз використання потенціалу курортно-рекреаційних територій на основі кваліметрії // Вісник економічної науки України, 2008. № 2(14). С. 36–38.
- Джерелюк Ю.О. Обґрунтування вибору методу оцінювання якості обслуговування в туристичних підприємствах // Вісник ХДУ Серія Економічні науки, 2021. № 41. С. 27–31. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2021-41-5>
- Дмитренко Г.А., Ануфрієва О.Л., Бурлаєнко Т.І., Медвідь В.В. Кваліметрія в управлінні: гуманістичний контекст. Навч. посіб. Київ, 2016. 335 с.
- Дунец А.Н., Крупочкин Е.П., Тельцова А.А. Оценка туристско-рекреационного потенциала для целей территориального планирования // Известия Алтайского государственного университета, 2011. № 3(2). С. 108–113.

- Івченко Л. О., Левіт І. Б., Шимкова В. С. Оцінка якості діяльності туристичних підприємств на основі кваліметричного аналізу // Вісник ДІТБ. Серія: Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому, 2008. № 12. С. 129–135.
- Куць В. Р., Столярчук П. Г., Друзюк В. М. Кваліметрія: навч. посіб. Львів, 2012. 256 с.
- Мельниченко С. В. Методика дослідження якості обслуговування на туристичних підприємствах // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2012. № 1. С. 24–33.
- Остапенко О. А. Эколого-географическая оценка пригодности территории для экологического туризма в северо-западном регионе России. Автореф дис. к. г. н., Геоэкология, Санкт-Петербург, 2006. 20 с.
- Пузіков Д. О. Кваліметрична факторно-критеріальна модель оцінювання інноваційного розвитку загально-освітнього навчального закладу // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки, 2014. № 4(25). С. 226–234.
- Самохвалов Ю. Я., Науменко Е. М. Экспертное оценивание. Методический аспект. Київ, 2007. 262 с.
- Сергесва О. А. Застосування кваліметричного підходу до комплексної оцінки якості роботи суб'єктів туристичного бізнесу // Науковий вісник НЛТУ України, 2013. Вип. 23(15). С. 316–322.
- Топчієв О. Г., Коломієць К. В., Сич В. А., Яворська В. В. Структурування рекреаційно-туристичного потенціалу на засадах географічного середовища: Монографія. Кам'янець-Подільський, 2020. 332 с.
- Топчієв О. Г., Сич В. А., Яворська В. В. Концепція рекреаційного середовища регіону та її понятійно-термінологічне структурування // Вісник Одеського національного університету. Серія Географічні та геологічні науки, 2020. Том 25. Вип. 36. С. 157–172. DOI: [https://doi.org/10.18524/2303-9914.2020.1\(36\).205177](https://doi.org/10.18524/2303-9914.2020.1(36).205177)
- Топчієв О. Г., Сич В. А., Яворська В. В. Напрями систематизації рекреаційних благ // Вісник Одеського національного університету. Серія Географічні та геологічні науки, 2020. Том 25. Вип. 37. С. 199–212. DOI: [https://doi.org/10.18524/2303-9914.2020.2\(37\).216571](https://doi.org/10.18524/2303-9914.2020.2(37).216571)
- Топчієв О. Г., Яворська В. В., Сич В. А., Коломієць К. В. Рекреаційно-туристичний потенціал: напрями систематики і кваліметричної оцінки. Навчальний посібник; Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова. Одеса: Бондаренко М. О., 2022. 280 с.
- Циба В. Т. Основи теорії кваліметрії. Навч. посіб. Київ: ІЗМН, 1997. 160 с.
- Azgalzdov G., Kostin A., Alvaro E. The ABC of Qualimetry: The Toolkit for measuring. Ridero, 2015. 167 p.
- Carifio J., Perla R. Ten common misunderstandings, misconceptions, persistent myths and urban legends about Likert scales and Likert response formats and their antidotes. *Journal of Social Sciences*, 3 (3), 2007. 106–116.
- Costanza R., Daly H. Natural Capital and Sustainable Development. *Conservation Biology*, 6 (1), 1992. 36–46.
- Harrington E. C. The desirable function. *Industrial Quality Control*, 21 (10), 1965. 494–498.
- Saaty T. Relative Measurement and its Generalization in Decision Making: Why Pairwise Comparisons are Central in Mathematics for the Measurement of Intangible Factors – The Analytic Hierarchy/Network Process. *Review of the Royal Academy of Exact, Physical and Natural Sciences, Series A: Mathematics*, 102 (2), 2008. 251–318. doi: <https://doi.org/10.1007/bf03191825>.

REFERENCES

- Grygorash, V. V. (2014). Kvalimetrychny pidkhyd do ekspertnoho otsynuyannya navchal'no-vykhovnoho protsesu (Qualimetric approach to expert evaluation of the educational process). *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, 34(87), 140–146. [In Ukrainian].
- Gudz', M. V. (2008). Analiz vykorystannya potentsialu kurortno-rekreatsiynykh terytoriy na osnovi kvalimetriyi (Analysis of the use of the potential of resort and recreational areas on the basis of qualimetry). *Bulletin of Economic Science of Ukraine*. 2 (14), 36–38. [In Ukrainian].
- Dzhereljuk, Ju. O. (2021). Obhruntuvannya vyboru metodu otsynuyannya yakosti obsluhovuvannya v turystychnykh pidpryyemstvakh (Foundation for choosing a method for assessing the quality of service in tourism enterprises). *Bulletin of KSU. Series Economic Sciences*, 41, 27–31. [In Ukrainian].
- Dmytrenko, G. A., Anufrijeva, O. L., Burlajenko, T. I., Medvid', V. V. (2016). Kvalimetriya v upravlinni: humanistychnyy kontekst. Navch. posib. (*Qualimetry in management: a humanistic context. Textbook*). Kyiv, 335 p. [In Ukrainian]. [
- Dunets, A. N., Krupochkin, E. P., Tel'tsova, A. A. (2011). Otsenka turistsko-rekreatsionnogo potentsiala dlya tseyly territorialnogo planirovaniya (Estimation of Tourist-recreational Potential for the Purposes of Territorial Planning). *Bulletin of the Altai State University*, 3(2), 108–113. [In Russian].
- Ivchenko, L. O., Levit, I. B., Shymkova, V. Je. (2008). Otsinka yakosti diyal'nosti turystychnykh pidpryyemstv na osnovi kvalimetrychnoho analizu (Quality assessment of activity of tourist enterprises on the basis of the qualimetric analysis). *Bulletin of DITB. Series: Economics, organization and management of enterprises of the tourism industry and the tourism branch in general*, 12, 129–135. [In Ukrainian].

- Kuc', V. R., Stoljarchuk, P. G., Druzjuk, V. M. (2012). Kvalimetriya: navch. posib. (*Qualimetry: textbook*). Lviv, 256 p. [In Ukrainian]. []
- Mel'nychenko, S. V. (2012). Metodyka doslidzhennya yakosti obsluhovuvannya na turystychnykh pidpryyemstvakh (Methods of researching the quality of service at tourist enterprises). *Herald of Kyiv National University of Trade and Economics*, 1, 24–33 [In Ukrainian].
- Ostapenko, O. A. (2006). Ekologo-geograficheskaya otsenka prigodnosti territorii dlya ekologicheskogo turizma v severo-zapadnom regione Rossii. Avtoref dis. k. geogr. n. (*Ecological and geographical assessment of the suitability of the territory for ecological tourism in the north-western region of Russia*). (Abstract of candidate dissertation). St. Petersburg, 20 p. [In Russian].
- Puzikov, D. O. (2014). Kvalimetrychna faktorno-kryterial'na model' otsynuvannya innovatsiyoho rozvytku zahal'no-osvitn'oho navchal'noho zakladu (Qualimetric factor-criterion model of evaluation of innovative development of general educational institution). *Actual problems of sociology, psychology, pedagogy*, 4(25), 226–234. [In Ukrainian].
- Samohvalov, Ju. Ja., Naumenko, E. M. (2007). Ekspertnoe otsenivanie. Metodicheskiy aspekt (*Expert assessment. Methodological aspect*). Kiev, 262 p. [In Russian].
- Sergejeva, O. A. (2013). Zastosuvannya kvalimetrychnoho pidkhodu do kompleksnoyi otsinky yakosti roboty sub'yektiv turystychnoho biznesu (Application of qualimetric approach to complex assessment of quality of work of subjects of tourist business). *Scientific Bulletin of UNFU*, 23(15), 316–322. [In Ukrainian].
- Topchijev, O. G., Kolomijec', K. V., Sych, V. A., Javors'ka, V. V. (2020). Strukturuvannya rekreatsinyo-turystychnoho potentsialu na zasadakh heohrafichnoho seredovyscha: Monohrafiya (*Structuring of recreational and tourist potential on the basis of geographical environment: Monograph*). Kamianets-Podilskyi, 332 p. [In Ukrainian].
- Topchijev, O. G., Sych, V. A., Javors'ka, V. V. (2020). Kontseptsiya rekreatsinyoho seredovyscha rehionu ta yiyi ponyatiyno-terminolohichne strukturuvannya (The concept of the recreational environment of the region and its conceptual and terminological structuring). *Bulletin of the Odessa National University. Series Geographical and Geological Sciences*, 25 (36), 157–172. [In Ukrainian].
- Topchijev, O. G., Sych, V. A., Javors'ka, V. V. (2020). Napryamy systematyzatsiyi rekreatsinykh blah (Directions of systematization of recreational goods). *Bulletin of the Odessa National University. Series Geographical and Geological Sciences*, 25 (37), 199–212. [In Ukrainian].
- Topchijev, O. G., Javors'ka, V. V., Sych, V. A., Kolomijec', K. V. (2022). Rekreatsinyo-turystychnyy potentsial: napryamy systematyky i kvalimetrychnoyi otsinky. Navchal'nyy posibnyk (Recreational and tourist potential: directions of taxonomy and qualimetric assessment. Textbook). Odessa, 2022. 280 p. [In Ukrainian].
- Cyba, V. T. (1997). Osnovy teorii kvalimetriyi. Navch. posib. (*Fundamentals of the theory of qualimetry. Textbook*). Kyiv, 160 p. [In Ukrainian].
- Azgal'dov G., Kostin A., Alvaro E. (2015). *The ABC of Qualimetry: The Toolkit for measuring*. Ridero, 167 p.
- Carifio J., Perla R. (2007). Ten common misunderstandings, misconceptions, persistent myths and urban legends about Likert scales and Likert response formats and their antidotes. *Journal of Social Sciences*, 3 (3), 106–116.
- Costanza R., Daly H. (1992). Natural Capital and Sustainable Development. *Conservation Biology*, 6 (1), 36–46.
- Harrington E. C. (1965). The desirable function. *Industrial Quality Control*, 21 (10), 494–498.
- Saaty T. (2008). Relative Measurement and its Generalization in Decision Making: Why Pairwise Comparisons are Central in Mathematics for the Measurement of Intangible Factors – The Analytic Hierarchy/Network Process. *Review of the Royal Academy of Exact, Physical and Natural Sciences, Series A: Mathematics*, 102 (2), 251–318. doi: <https://doi.org/10.1007/bf03191825>.

Стаття надійшла 26.04.2022

А. Г. Топчиев, доктор. геогр. наук, профессор

В. А. Сыч, канд. геогр. наук, доцент

В. В. Яворская, доктор. геогр. наук, профессор

Е. В. Коломиец, канд. геогр. наук, доцент

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,

кафедра экономической и социальной географии и туризма,

ул. Дворянская 2, г. Одесса, 65082, Украина

sych@onu.edu.ua, yavorskaya@onu.edu.ua, kolomiyets@onu.edu.ua

ПРИНЦИПЫ И МЕТОДЫ КВАЛИМЕТРИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИСТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА

В статье представлена методологическая разработка квалиметрической оценки рекреационно-туристического потенциала (РТП) как нового направления оценки условий и ресурсов рекреационно-туристической деятельности (РТД). Стержневой проблемой квалиметрического оценивания РТП остается количественное представление качественных разнопредметных и разноименных характеристик. Новизна исследования заключается в обосновании методологических принципов квалиметрического оценивания РТП и разработке общей методической схемы такого подхода. Примеры использования методов квалиметрии в рекреационной географии и туризмознании подтверждают актуальность разработки такого направления и вместе с тем еще остаются фрагментарными и преимущественно вербальными и неформализованными разработками.

Ключевые слова: квалиметрическая оценка, квалиметрические шкалы, рекреационно-туристический потенциал, рекреационная среда, рекреационные кластеры.

О. Н. Topchiyiv

V. A. Sych

V. V. Yavorska

K. V. Kolomiyets

Odesa I. I. Mechnikov National University,

Department of Economic and Social Geography and Tourism,

Dvorianska St., 2, Odesa, 65082, Ukraine

sych@onu.edu.ua, yavorskaya@onu.edu.ua, kolomiyets@onu.edu.ua

PRINCIPLES AND METHODS OF QUALIMETRIC ASSESSMENT OF RECREATIONAL AND TOURIST POTENTIAL

Abstract

Problems Statement and Purpose. The article has developed a general methodological scheme for evaluating recreational and tourist potential on the basis of a combined use of a set of qualitative scales and expert evaluation of qualitative

indicators and characteristics that do not have a quantitative expression. The purpose of this article is the methodological development of a qualimetric assessment of recreational and tourist potential (RTP) as a new direction for assessing the terms and resources of recreation and tourism activity (RTA). The core problem of the qualimetric evaluation of the RTP remains quantitative representation of qualitative differencing and multi-dimensional characteristics. The novelty of the study is to substantiate the methodological principles of qualimetric assessment of RTP and develop a general methodological scheme of this approach.

Data & Methods. The through methodological and methodological problem of evaluation of recreational and tourist potential is the absolute predominance of qualitative characteristics and indicators of recreational conditions and resources. The widespread practice of their ball valuation and scaling is not correct, since the score of real quantitative relationships do not have qualimetric scales enable to arrange qualitatively and semi-ranking of resource characteristics and indicators, and their evaluation by social methods – expert assessment, questionnaires and specialized investments, brings close recreational and tourist potential to quantitative expression.

Results. The general methodical scheme of RTP assessment provides an integral comparison of all components of recreational environments without reducing the qualitative and quantitative diversity of the latter. Its methodological feature is the use of principles and methods of qualimetric analysis of conditions and resources of RTA. The main stage of qualimetric assessment of RTP is its representation in the form of a “pyramid” – an integrated hierarchical set of conditions and resources for recreation and recreation of the population, which is called the “tree of goals”. In our developments, such a formalization of RTP is designated by the professional term graph of recreational and tourist potential-graph of RTP. One of the main guidelines of our work is the development of a general methodological scheme for evaluating RTP using qualimetric estimates. The general methodological scheme for assessing RTP based on the combined use of all the main scales – identification, ordinal, interval, distances, as well as using expert and social (survey) methods for assessing recreational conditions and resources includes eight main stages and presents the following sequence of actions and operations.

Keywords: qualimetric assessment, qualimetric scales, recreational and tourist potential, recreational environment, recreational clusters.